

МУСУЛЬМАНСЬКІ ОБЩИНИ В ЄВРОПІ

Обличчя сучасної Європи швидко змінюється. Зростає кількість мігрантів з країн Азії, Африки та Карибського басейну, переважна більшість яких сповідують іслам. Так, згідно експертних оцінок міграційних служб Західної Європи, в Європі проживає близько 15 млн. мусульман, з них 11-12 млн. – у Західній Європі, що становить близько 3% населення регіону. Більшість мусульман є вихідцями з країн Сходу: мігранти з Магрибу – 33,6%, Туреччини – 28,3 %, Південної Азії – 12 %. Передбачається, що у 2025 р. мусульмани становитимуть 10 % населення Європи.¹ У країнах Європи, як видно з таблиці², мусульманське населення розпорощене вкрай нерівномірно.

Назва країни	Загальна кількість населення, млн.	Мусульманське населення, млн.	Мусульманське населення, %
Албанія	3,1	2,2	70
Австрія	8,2	0,339	4,1
Бельгія	10,3	0,4	4
Боснія-Герцеговина	3,8	1,5	40
Данія	5,4	0,27	5
Франція	62,3	5-6	8-9
Німеччина	82,5	3	3,6
Італія	58,4	0,825	1,4
Македонія	2,1	0,63	30
Нідерланди	16,3	0,945	5,8
Іспанія	43,1	1	2,3
Швеція	9	0,3	2,3
Швейцарія	7,4	0,3108	4,2
Велика Британія	58,8	1,6	2,8

Така ситуація пояснюється рядом історичних та соціально-економічних факторів. У 1960-ті рр., коли країни Європи переживали економічне піднесення і відчували брак робочої сили, уряди цих держав розпочали політику ввезення іноземних робітників з країн Сходу. Але у 1970-ті рр., коли економічне зростання уповільнилося, європейці призупинили імпорт робочої сили. За таких обставин багато іммігрантів вирішили залишитися в Європі. У зв'язку з цим виникло питання про возз'єднання родин. Під тиском акцій протесту, організованих іммігрантами, та діяльності громадських організацій на їхню підтримку, європейські уряди вимушені були поступитися й прийняти проект возз'єднання родини. В результаті цього кількість іммігрантів не тільки зросла, а й набула завершеної соціальної форми, перетворившись на общину. Мусульмани-іммігранти почали селитися компактно, створювати торговельні та виробничі союзи, мережу власних закладів дозвілля, добровільних організацій, які підпорядковувались інтересам всієї общини.

Специфічним фактором у процесі поширення мусульманської імміграції до Європи були внутрішньополітичні процеси всередині арабо-мусульманських країн. У 1950-60-ті рр. відбувається процес розбудови національних держав, народи яких звільнилися від колоніальної залежності. Він супроводжується активним пошуком власної ідентичності та боротьбою ідеологій, зокрема націоналізму та ісламізму, за право визначати напрям і форму подальшого розвитку. На тому етапі перемогу здобув націоналізм. Уряди націоналістів шляхом репресій і переслідувань достатньо ефективно придушили ісламський політичний рух всередині арабо-мусульманських країн. Лідери ісламської опозиції починають шукати нові можливості для збереження структур та продовження діяльності та звер-

¹ Oxford Analytica, 02.24.09 Европа мусульманская № 29 (504) 24-30 июля 2004 http://www.forbes.com/2009/02/23/france-uk-muslims-business_oxford.html

² http://news.bbc.co.uk/2/hi/in_depth/europe/2005/muslims_in_europe/default.stm

тають свою увагу в тому числі й на європейські країни. Показовим є приклад найвпливовішої та найстарішої ісламської організації „Брати-мусульмани”. Як повідомляє Мухаммад Акіф, генеральний наставник організації „Брати-мусульмани” (в минулому голова Ісламського центру в Мюнхені), представники організації почали осідати в Європі у 1950-ті рр. Багато молодих людей з арабських країн, частина з яких були членами організації, шукали тут порятунку від переслідувань влади на батьківщині, їх також приваблював престиж технічних університетів, архітектурних та будівельних навчальних закладів Німеччини.

Показовим тут є приклад Саїда Рамадана, який одним з перших приїхав до Європи. Будучи студентом Каїрського університету, він відвідував лекції Хасана аль-Банні³. Після отримання диплому став його особистим секретарем, одружився з його старшою дочкою. У 1948 р. С. Рамадан брав участь в бойових діях у Палестині, а після посилення репресій проти членів організації „Брати-мусульмани” виїхав з дружиною до Швейцарії. Потім він вступив до Кельнського університету, де захистив дисертацію з ісламського права. У 1961 р. разом з індійським теоретиком ісламу Мухаммадом Хамідуллой С. Рамадан відкрив Ісламський центр у Женеві, який невдовзі перетворився на штаб-квартиру „Братів-мусульман” в Європі.

Отже в Європі одночасно формуються мусульманські общини, і з'являються лідери політичного ісламу, які беруть активну участь в організації життя цих спільнот.

В Європі мусульмани-мігранти опинилися в іншому середовищі з точки зору економіки, суспільного устрою, етичних норм, культурних смаків, традицій та віросповідання. В цьому контексті найскладнішою виявилась проблема збереження релігійної ідентичності. Іммігранти з числа мусульман вкрай негативно ставилися до західного секуляризму, висловлювали побоювання, що західні цінності та мораль зруйнують основи віри їхніх дітей, приречуть їх на такий самий духовний занепад і колапс, в якому, на їхню думку, перебуває Європа. За спостереженням американського соціолога Маргарет К. Ніделл⁴, аксіоматика західного суспільства справді діаметрально протилежна арабомусульманській. Західне суспільство сформовано вірою, що мірою речей є індивідуальність, що закони однаково стосуються всіх членів суспільства і кожна людина має право на особисте життя, а суспільство можна контролювати технічними засобами. В арабів приватне, індивідуальне життя рівнозначне самотності. Якщо західне суспільство гетерогенне та мультикультурне, то арабське гомогенне. В різних арабських країнах дотримуються схожих норм у вихованні дітей, у структурі родини, що призводить до панування конформізму та консерватизму. Підтримання норм суспільної моралі та благопристойності є одним з найважливіших пріоритетів життя мусульманського соціуму. Саме цей пріоритет спонукає більшість арабів несхвально ставитися до західного способу життя, де відкрите нехтування пристойностями стає майже нормою.

Через це мусульманська спільнота Європи починає активно вимагати надання їй місць для молитов, дозволу на будівництво мечетей, які швидко перетворювались на соціальні центри. Відбувається формування достатньо замкнених ареалів проживання мусульман, які не прагнули до асиміляції та освоєння нового європейського способу життя, намагалися зберегти свою ідентичність, національні традиції, культуру, і особливо – релігію.

Через деякий час такі ісламські анклавні стали чисельними, розбудували мережу соціально-економічних та культурно-релігійних закладів, які функціонують часто на основі механізмів, що суперечать законам та традиціям країни проживання. Став відчутним соціально-політичний дисбаланс між мігрантами-мусульманами та корінним населенням Європи. Причому мусульмани прагнуть подолати його шляхом визнання їхніх особливих потреб та суспільних уявлень, що визначаються релігійними нормами.

Мусульмани не тільки мало поділяли західні цінності, вони гостро відчували свою другорядність. Особливо це стосується тих мусульман, які народилися в Європі, отримали громадянство, але не були повністю інкорпоровані у європейський соціум. Вони не можуть ототожнювати себе з етнічною батьківщиною і не відчують себе своїми в Єв-

³ Засновник організації „Брати-мусульмани”, 1928 р.

⁴ *Nydell M.K. Understanding Arabs: A guide for modern times.* – Boston: Intercultural press, 2006. – 261 р.

ропі. Вони „ні Схід й ні Захід”. Це посилювало згуртованість ісламської громади та її самоізоляцію. Втручання країн Заходу у справи мусульманських держав, їх культурна експансія розглядається мусульманами як спроба нав’язати їм чужий спосіб життя, як зазіхання на їхню віру. У такій атмосфері серед молоді поширюються почуття неповноцінності, яке формує настрої протесту.

Потужним фактором згуртування, передусім ісламської молоді європейських країн, є дискримінація за етнічною та релігійною ознакою. Відокремленість від корінного населення, діяльність мусульманських організацій, житлова сегрегація у поєднанні з недостатнім знанням мови країни проживання створюють ефект психологічного гетто, суттєво стримують засвоєння європейськими мусульманами нових життєвих правил та уявлень.

Експерти вважають, що частина іммігрантської молоді звертається до ісламу як до останнього порятунку у випадку коли молоді люди не знаходять гідного місця у житті, а також представники середнього класу, які прагнуть таким чином підкреслити свою самотність через неприйняття їх західним суспільством або заради самоствердження.

Домінуючою формою діяльності європейських мусульман є громадські рухи та релігійні общини, які сьогодні активно включаються у суспільно-політичне життя Європи.

Особливо активними, послідовними та найвпливовішими в європейських країнах були і залишаються представники організації „Брати-мусульмани”. З часом їхні зв’язки з головними офісами на Близькому Сході з різних причин були втрачені. Тому у Європі „Брати-мусульмани” – це не монолітна організація, а сукупність різних ісламських груп, які поділяють принципи організації „Братів-мусульман”. Як зазначає Мухаммад Акіф: «У нас немає міжнародної організації наш рух базується на основі сприйняття речей. Ми представлені у кожній країні. Всюди, де люди вірять у програму „Братів-мусульман”»⁵.

У 1990-ті рр. 19 організацій, включаючи Ісламське товариство Німеччини, Ісламський центр в Мюнхені, Ісламський центр в Аахені, створили Центральну раду мусульман в Німеччині. Сьогодні до її складу входять 17 великих організацій, які об’єднують сотні мечетей та громад. Головою ради став фізик саудівського походження Надім Ільяс. В Німеччині знаходяться відділення й сирійських „Братів-мусульман”. Відомо, що першим їх представником, що приїхав до Аахену, був Іссам аль-Аттар, тодішній голова організації.

Організація „Братів-мусульман” у Великій Британії була заснована у 1997 р. арабськими мігрантами-лідерами організації у себе на батьківщині. Серед них, зокрема, представники палестинської ХАМАС, йорданських, іракських „Братів-мусульман”. У 2000 р. до Лондона переїхав весь політичний апарат сирійських „Братів-мусульман”. Поступово британські „Брати-мусульмани” зміцнили свої позиції у Раді мусульман Великої Британії.

Щодо діяльності: вони активно брали участь у акції „Стоп військової коаліції в Іраку”. „Брати-мусульмани” Великої Британії діють в альянсі з іншими громадськими організаціями, залучають до своєї діяльності мусульман різної національності – палестинців, лівійців, сомалійців, іракців, єгиптян. Вони утворюють потужну структуру, що складається з Добродійного фонду, Центру з повернення палестинців, Інституту ісламської політичної думки, Медіа центру (де публікуються газети ХАМАСу „Філастін аль-Мусліма”, „Палестин таймс”), Центру міжнародних політичних досліджень та ін. Добре розвинута інфраструктура, диверсифікована стратегія (основне гасло – „Думати глобально, діяти локально”) дозволяють їм доволі швидко зміцнювати позиції організації у країні.

Союз ісламських організацій Франції (СІОФ) так само перейшов останнім часом до тісної співпраці з урядовими структурами, замість попередньої тактики організації протестів, зокрема щодо права мусульманок на носіння хіджабу.

Сьогодні саме організації, очолювані „Братами-мусульманами”, збільшують свій вплив у західних країнах, стають ключовими партнерами урядів і виступають від імені общин мусульман у цих країнах.

Для багатьох членів організації „Брати-мусульмани” з різних країн, які переховувались від влади, перебування у Європі стало „хіджрою”, яку вони порівнювали з хіджрою пророка в Медіну. Згодом, коли в Європі збільшилось число мігрантів з мусульманських країн, члени „Братів-мусульман” усвідомили, що Європа – ідеальне місце для впровадження їхніх ідей у маси.

---

⁵ Нечитайло Д.А. Деятельность «Братьев-мусульман» в Европе <http://www.iimes.ru/rus/framestat.html>

У Франції найвпливовішим залишається вже згадуваний Союз ісламських організацій Франції (СІОФ), співзасновником якого у 1983 р. став Рашид аль-Ганнуші – лідер туніської „Ан-Нахда”. Сьогодні під контролем СІОФ знаходяться Інститут ісламських досліджень та Європейський інститут гуманітарних досліджень. Більшість членів СІОФ – випускники престижних вузів Франції. На думку керівництва СІОФ, ісламський рух у Франції має пройти дві стадії: „Перша – демократична, друга – виведення ісламського суспільства на орбіту (впровадження шариату в середовище мусульманського населення Європи)”.

Разом з активізацією процесів інтеграції ЄС, „Брати-мусульмани” намагаються створювати міжнародні організації. За останні 15 років „Брати-мусульмани” створили декілька паневропейських організацій, таких як Федерація ісламських організацій в Європі, Федерація ісламських общин Європи (до складу якої увійшли Союз ісламських общин Франції, Ісламське товариство Німеччини, Асоціація „Братів-мусульман” Великої Британії). Активно проводиться робота серед молоді. У 1996 р. було створено Форум європейської мусульманської молоді та студентських організацій (ФЄММСО), який об’єднує тепер 42 національні й міжнародні організації з 26 країн. У 2003 р. ФЄММСО перетворився на виразника інтересів мусульманської молоді у Європі. Він здійснює консультації з проблем, з якими стикаються молоді мусульмани в Європі, співробітничав з Європейським парламентом, Радою Європи, ООН, іншими організаціями.

„Брати-мусульмани” знайшли свою нішу на політичній арені Європи. Вони налагодили потужну інфраструктуру, до складу якої входять мечеті, освітні центри, ісламські клуби, кінотеатри. „Брати-мусульмани” виступають представниками інтересів мусульманського населення. Європейська ж влада за демократичною традицією надає перевагу переговорам з таким передбачуваним і авторитетним партнером, яким вона вважає „Братів-мусульман”. Щодо коректності діяльності останніх в європейському суспільному просторі особливих нарікань немає. Але метою ісламського руху є не власна демократизація чи вестернізація. Яскравою ілюстрацією прагнень ісламістів в Європі є твердження, яке озвучила газета „Аль-Іслам” (видається „Братами-мусульманами” в Мюнхені): „мусульмани не зможуть змиритися з прийняттям норм німецької родини, судової системи, мусульманам слід домогтися угоди з німецьким урядом про поділ законодавства для мусульман”⁶. З 1997 р. в Європі вже діє, створена організаціями „Братів-мусульман” Європейська рада з досліджень та фетв, до складу якої входить 32 мусульманські вчені з європейських та мусульманських країн. Рада збирається двічі на рік і фактично є юридичною установою, що забезпечує мусульман, які проживають в Європі, релігійними рекомендаціями з питань повсякденного життя в немусульманських країнах. Окремі європейські дослідники вважають цілком реальним створення так званих нетериторіальних ісламських держав Європи через впровадження ісламського законодавства в європейське мусульманське середовище.

Для ісламських організацій Європи, так само як і для їхніх аналогів на арабомусульманському Сході, притаманне поєднання політичних, соціальних, освітніх та іноді радикальних напрямків діяльності. Так, голова Ісламського товариства Німеччини Ібрагім аз-Зінат, підтримує зв’язки з радикальною організацією „Всесвітня асамблея мусульманської молоді” (ВАММ). Ця організація опублікувала книгу „Тавджихад Ісламія” („Ісламське бачення”), яка, серед іншого, закликає віруючих: „Навчайте своїх дітей мстити євреям та віровідступникам, навчайте їх, щоб вони звільнили Палестину та Аль-Кудс (Єрусалім), джихад повинен стати сенсом їхнього життя”.

Ще одна впливова ісламська організація, яка діє у Європі – „Міллі гьорюш” – радикальна турецька організація, що нараховує 30 тис. активних членів та близько 100 тис. прихильників. Метою своєї діяльності „Міллі гьорюш” оголошує захист прав турецьких мігрантів у Німеччині та збереження їх ісламської ідентичності. Але за свідченнями експертів, головним завданням цієї організації є ліквідація світської системи правління в Туреччині. На думку німецьких спеціалістів, „Міллі гьорюш” та Ісламське товариство Німеччини намагаються радикалізувати турецьку та арабську громади країни. Вони прагнуть збільшити свій політичний вплив, стати офіційними представниками мусульманської

⁶ Цит. за: *Нечитайло Д.А.* Деятельность «Братьев-мусульман» в Европе http://www.iimes.ru/rus/frame_stat.html

громади Німеччини. Для цього використовуються налагоджені канали фінансування, система послуг, можливості для організації конференцій. У німецьких дослідників навіть з'явився новий термін – „поширення радикалізму в рамках закону”⁷.

Діяльність представників ісламістського руху в Європі є свідченням того, як ефективно можна використовувати демократичні інститути для зміцнення своєї організаційної структури, поширення своїх ідей в масах і для впливу на правлячі кола, а в перспективі і для захоплення влади. У 1990 р. єгипетський шейх Юсеф Кардаві опублікував книгу „Пріоритети ісламського руху в наступній фазі”, яка стала маніфестом діяльності ісламського руху в Європі. Автор зазначає, що ісламський рух – це колективна робота задля відродження авторитету ісламу в суспільстві, задля відновлення халіфату, як того вимагає шаріат. Ю. Кардаві вітає зростання мусульманського населення Європи, яке він трактує як поширення „слова Аллаха”, проте водночас зауважує, що мусульмани не мають єдиного керівництва, через що виникає небезпека їхнього розчинення у культурному середовищі Європи, вони можуть втратити ісламську ідентичність. На думку Ю. Кардаві, в Європі існують додаткові можливості для ісламського руху, оскільки на відміну від мусульманських країн, де ісламські рухи знаходяться під контролем правлячих режимів, в західних країнах можна діяти відкрито. Ю. Кардаві пропонує „створити своє маленьке суспільство всередині великого (західного) суспільства з власною релігійною та освітньою системою”. Й згодом такими островами ісламу буде оточене немусульманське населення Європи. На його думку, „іслам повернеться в Європу як завойовник та переможець, після того як був двічі звідси вигнаний, але це підкорення буде відбуватися не мечем, а проповіддю та ідеологією”.

У «Програмній доктрині» „Братів-мусульман” також йдеться, що європейські ідеї демократії та парламентаризму повністю відповідають духу ісламу. Лідери організації закликають ісламські общини інтегруватися політично, соціально та економічно в європейське суспільство, зберігаючи при цьому свою мусульманську сутність. Така політика дозволить ісламським общинам Європи не тільки вижити, але й поширити свій вплив на немусульманські регіони. Тобто мова йде про поверхневу інтеграцію, а не асиміляцію. Ідеальним місцем для запровадження такої тактики визнана Франція, де існує велика кількість мусульман, мережа мечетей та ісламських культурних центрів.

Інше бачення місця та перспектив розвитку ісламських організацій Європи сповідує Тарік Рамадан, онук Хасана аль-Банни, професор Фрібургського університету (Швейцарія). Він вважає, що утворення мусульманських общин на Заході створює передумови для формування самобутнього напрямку в ісламі, коли мусульмани, перебуваючи всередині плюралістичного суспільства, можуть, не зрікаючись своєї віри, повноцінно брати участь у в інших областях життя свого нового оточення. Таким альтернативним проектом стає течія, яка сформувалася в Європі і яку часто називають „європейським ісламом” або „євроісламом”. Головна ідея полягає в тому, що мусульмани не повинні замикатися у своїх гетто. Вони повинні активно інтегруватися у існуючі європейські суспільно-політичні структури і цим сприяти поширенню ісламу. За словами відомого ісламознавця Б.Тібі, інтеграція європейських мусульман залежить від обрання тієї форми ісламу, яка прийме західну систему цінностей: плюралізм, толерантність, принцип відокремлення церкви від держави, демократичне громадянське суспільство. На його думку, не існує третього шляху між геттоізацією та євроісламом. З ним погоджується відомий західний політолог, професор Ф. Фукуяма: „Напевно, інтеграція мусульман у суспільство в цілому є головним завданням, яке стоїть перед цими країнами. Від того як вони його вирішать, залежатиме майбутнє демократії та західного світу... Ми маємо справу не з іноземцями, не з прибульцями. Англійські терористи були британськими громадянами у другому та третьому покоління. Вони виростили у британському суспільстві, суспільстві абсолютно демократичному та відкритому. Проте вони відчували себе в цьому суспільстві чужими”⁸.

Діяльність ісламістів у європейському демократичному середовищі не робить їх демократами, а дає інструментарій для ефективної реалізації власних переконань. Цьому

⁷ Нечитайло Д.А. Деятельность «Братьев-мусульман» в Европе http://www.iimes.ru/rus/frame_stat.html

⁸ Нечитайло Д.А. Радикальные тенденции в мусульманских общинах Европы http://www.iimes.ru/rus/frame_stat.html

сприяє той факт, що серед молоді продовжує спостерігатися відродження інтересу до релігії, часто у неортодоксальних, ісламістських або екстремістських формах. Поверхневе уявлення про іслам у цьому середовищі надає змогу радикальним ісламістським рухам поширювати серед європейської молоді мусульманського походження свої ідеї, використовуючи часто авторитетних, таких що пройшли „гарячі точки” моджахедів.

Традиційно радикальний іслам поширювався в європейських країнах у міському середовищі. Але останнім часом, за спостереженням російського політолога Д.Нечитайло⁹, спостерігається тенденція до переміщення радикальних ісламських структур до села, особливо у Південній Європі (Іспанія, Італія, Франція), де на сезонних роботах працюють багато вихідців з Північної Африки. Обмеженість чисельного складу місцевої поліції надає ісламістам широкі можливості. Так, зокрема, було розкрито діяльність мусульманської общини селища Артїгат (поблизу Тулузи), де ізольована община існувала на основі суворих приписів шаріату, куди мусульмани з інших місць привозили своїх дітей, щоб вони побули деякий час у середовищі „чистого ісламу”.

Ще однією тенденцією стає активізація ісламських радикальних угруповань у Східній Європі. Оскільки спецслужбам цих країн бракує досвіду в боротьбі з радикальними рухами, є можливість вільно переміщатися територією Європейського Союзу, існує досить високий рівень корупції, отже ісламські радикали мають значну свободу дії.

Особливості проживання мусульман у Європі стають сприятливим ґрунтом для поширення радикальних ідей та течій, які пропагують серед європейських мусульман почуття ісламської солідарності, спільності інтересів, закликають до об'єднання та боротьби проти ворогів ісламу. Мусульманські анклавні стають надійною схованкою для екстремістів, для налагодження мережі радикальних угруповань, оскільки дії правоохоронних органів щодо перешкодження такій діяльності трактуються як переслідування мусульман та гоніння на іслам.

В Європі формується ідеологія протесту. В його контексті молодь з мусульманських районів запозичує зразки поведінки, які властиві „вуличній культурі”. Вони одягаються як репери, вживають алкоголь та наркотики, дивляться джихад-фільми, слухають джихад-реп. Особливо популярною стає група „Леви пустелі”, яку створив Мухаммед Каміл Мустафа (син імама мечеті у Фінсбері-парку Абу Хамзи аль-Масрі). Пісні цієї групи присвячені боротьбі з невірними. Наприклад „... я народжений щоб бути солдатом, „калашников” на моєму плечі, да буде мир з ХАМАСом та Хізбаллою, це шлях Всевишнього... ми на джихаді, я захищаю свою релігію священним мечем...”¹⁰.

За спостереженнями О.Руа, до радикальних течій досить часто долучаються мусульмани з гарною європейською освітою (частіше технічною). Абсолютна більшість учасників терактів в Європі мають освіту і вважалися інтегрованими у західне суспільство. Наприклад, партія „Хізб ут-Тахрір” донедавна контролювала близько 55 студентських ісламських товариств коледжів та університетів Великої Британії. Правомірним є спостереження, що європейські мусульмани другої, третьої генерації швидко „перероджуються”, сприймаючи ідеї радикальної версії ісламу. На Заході не вистачає кваліфікованих релігійних ісламських кадрів. Частково ця проблема вирішується за рахунок запрошення імамів з мусульманських країн, які часто не володіють належним чином мовою, не розуміють повсякденних проблем європейських мусульман, не орієнтуються в суспільно-економічних процесах. Тому їх популярність серед молоді незначна. В результаті мусульманська молодь Європи тяжіє до інтелектуальних ісламістів-радикалів, які чудово орієнтуються у європейських процесах і проблемах.

Ситуацію намагаються змінити шляхом підготовки імамів у самих європейських країнах, але відбувається це досить повільно. Так, у Великій Британії тільки 30 імамів отримали освіту у країні, а 1000 приїхали з-за кордону. У Франції та Німеччині створені філії у навчальних закладах для підготовки „національних” ісламських духовних кадрів.

Активізація екстремістських та терористичних ісламських рухів, апогеєм якої став теракт 11 вересня 2001 р., викликала зростання антиісламських настроїв в Європі. Тут

⁹ Там само.

¹⁰ Нечитайло Д.А. Европейское и американское направления движения всемирного джихада. http://www.iimes.ru/rus/frame_stat.html

екстремізм часто асоціюють з ісламом. В європейських країнах відзначають негативний тон у ЗМІ стосовно ісламу, конфлікти в школі на релігійному ґрунті, побутовий расизм.

За даними опитування, за 2003 р. 46% населення Німеччини вважають іслам „відстаючою релігією”, 34% заявили, що не довіряють мусульманам, 27% висловились за заборону імміграції мусульман до Німеччини.

Такі суспільні настрої посилюють відчуття конфесіональної спільності, порівняно з етнічною чи громадянською ідентифікацією – мусульмани гостріше відчувають свою приналежність до мусульманської спільноти, яка єдина є для них джерелом підтримки, сили, віри, захисту, самоповаги.

Проблема інтеграції мусульман у європейські суспільства виявилася вкрай складною. Серед основних перешкод - уявлення європейців про інтеграцію як відмову іммігрантів від етнонаціональної самоідентифікації, що неприйнятно для останніх. В багатьох європейських країнах умови для натуралізації важко виконувати навіть для мусульман, які народилися та отримали освіту в цій країні. Як слушно зауважує Д. Нечитайло, „не маючи шансів стати „німцями”, „французами”, „шведами”, ці люди вимушені вести замкнений спосіб життя, говорити тільки рідною мовою, купувати товари в „етнічних” магазинах, змушувати своїх жінок ходити у хустках, примножуючи прояви своєї особливості”.

Демографічні процеси в Європі, які відзначаються низьким рівнем народжуваності серед корінного населення, призводять до того, що частка мусульман в Європі постійно і швидко зростає, що призводить до руйнування етнічної однорідності європейських традиційно національних держав. А на відміну від європейців, мусульмани зберігають більшу духовну спорідненість зі своїми однолітками у арабських країнах, ніж з сусідами немусульманами. Мусульмани солідарні у відношенні і до світових подій, чому сприяє поширення Інтернету та супутникового телебачення.

Мусульмани стають впливовим фактором європейського політичного життя, а їхня політична активність набуває різноманітних проявів. Це гучні теракти (Мадрид, березень 2004 р., Лондон, липень 2005), протести мусульман Франції через „справу про хіджаб”¹¹, яка лідерами мусульман проводилася в контексті боротьби європейських мусульман за свої права, або заворушення у Франції жовтні 2005 р., спровоковані мусульманським населенням бідних кварталів з передмість Парижа.

На тлі тривалої невизначеності європейської урядової політики щодо мусульман, помітною стає послідовне ставлення ряду мусульманських держав щодо ісламських общин Європи. Передусім вона проявляється у фінансовій та політичній підтримці. Так, Саудівська Аравія будує мечеті та відкриває представництва Всесвітньої ісламської ліги, Туніс та Алжир фінансують будівництво культових споруд, забезпечують фінансове утримання служителів культу, влада Марокко брала участь у розробці офіційної угоди між італійським урядом та організаціями італійських мусульман.

Тривалий час європейські уряди не мали чіткої та послідовної політики стосовно мусульман, обмежуючись загальними принципами демократії – визнавали право вільно сповідувати іслам, надавали умови для політичної та фінансової діяльності мусульман.

Потреби єдиного європейського ринку вимагають вільного переміщення трудових ресурсів, але вони суперечать вимогам безпеки та стабільності європейських держав, оскільки значна частина трудових мігрантів – мусульмани, серед яких продовжують зростати радикальні антизахідні настрої. З одного боку, європейські уряди змушені розробляти полікультурну стратегію, враховуючи інтереси мусульман-мігрантів, та ісламських країн – постачальників мігрантів. З іншого боку, Європа не має наміру відмовлятися від своїх цивілізаційних цінностей. Так, в багатьох європейських країнах в останні роки спостерігається стрімке зростання популярності ультраправих партій, які саме завдяки експлуатації проблеми імміграції здобувають відчутні політичні успіхи.

З огляду на це європейські уряди збільшили зусилля щодо інтеграції мусульманського населення, намагаються розвивати конструктивний діалог з ісламською спільнотою.

Водночас стратегія урядів європейських держав має свої особливості. Наприклад в Німеччині до 2000 р. громадянство надавалося виключно за принципом етнічного походження. Тепер, за новим законом про імміграцію, з'явилися можливості для отримання

---

¹¹ Рішення французького парламенту про заборону носити у державних навчальних закладах релігійну атрибутику.

громадянства мусульманами. У Франції навпаки, заохочують іммігрантів до прийняття громадянства, але на умовах культурної та мовної асиміляції. Німеччина та Італія вибудовують свою політику на основі дозволу мусульманам задовольняти свої культурні та релігійні потреби, Франція ж наполягає на світському ідеалі та забороняє релігійну діяльність у навчальних та державних установах.

Проте, саме діалог з мусульманським населенням та його інтеграція визнаються у країнах ЄС найкращим засобом мирного спільного проживання європейських мусульман та корінного населення та ефективним методом попередження насилля.